

Orta Malların Trajedisi*

Garrett HARDIN

13

Nükleer savaşın geleceği üzerine yazılmış düşünce ve araştırma mahsulü bir makalenin sonucunda J. B. Wiesner ve H. F. York şu sonuca varıyorlardı: “Silâh yarışındaki her iki taraf da sürekli olarak artan askerî güç ve yine sürekli olarak azalan ulusal güvenlik ikilemi (*dilemma*) ile karşı karşıya kalır. Nihai profesyonel değerlendirmemiz, bu ikilemin teknik bir çözümünün olmadığı şeklindedir. Eğer büyük güçler, sadece bilim ve teknoloji alanında çözüm aramaya devam ederlerse; sonuç, durumun daha da kötüleşmesi şeklinde olacaktır.”¹

Dikkatlerimizi, makaledeki (nükleer [silâhların varolduğu] bir dünyadaki ulusal güvenlik) konusu üzerine değil, yazarların ulaştıkları sonucun biçimi, yani soruna yönelik teknik bir çözümün bulunmadığı üzerinde yoğunlaştırmak istiyorum. Profesyonel ve yarı popüler bilimsel dergilerde yayımlanmış tartışmaların gizli ve neredeyse evrensel varsayımı şudur: Tartışılan sorun, teknik bir çözüme sahiptir. Teknik bir çözüm, sadece, insanî değerlerin veya ahlâkîlikle ilgili fikirlerin değişme şekliyle ilgili çok az şey talep eden veya hiçbir şey talep etmeyen tabii bilimlerin tekniklerindeki bir değişimi/değişikliği gerektiren bir şey olarak tanımlanabilir.

(Daha önceki dönemlerde olmasa da) günümüzde teknik çözümler, her zaman hüsnü kabul görür. Bundan önce yapılmış kehanetlerdeki başarısızlıklardan dolayı, istenen/ arzulanan teknik bir çözüm yolunun mümkün olmadığını iddia etmek cesaret ister. Wiesner ve York, bu cesareti gösterdiler; bilimsel bir dergide makalelerini yayımlayarak, soruna yönelik çözümün tabii bilimlerde bulunmadığı üzerinde ısrar ettiler. Onlar, “nihai profesyonel yargımızdır” ibaresiyle, ihtiyatlı bir şekilde ifadelerini yumuşattılar. Onların haklı olup olmadıkları, bu makalenin ilgi alanına girmemektedir. Onun yerine, bu makale, “teknik çözüm yolları olmayan sorunlar” şeklinde nitelendirilebilecek beşerî sorunlar kümesiyle ve daha spesifik olarak bu sorunlardan birisinin tanımlanması ve tartışılmasıyla ilgilidir.

1 J. B. Wiesner ve H. F. York, *Scientific American* 211, Sayı: 4 (1964), 27.

Bu sorunlar kümesinin boş [hiçbir elemanı olmayan] bir küme olmadığını göstermek kolaydır. Üç kare oyununu [dokuz kareli bir şekil üzerinde iki kişi sıra ile birer işaret koyarlar; kendi üç işaretini yan yana getirebilen kazanır] hatırlayınız. “Üç kare oyununu nasıl kazanabilirim?” sorusunu/sorununu dikkate alınız. Eğer ben, rakibimin oyunu mükemmel bir şekilde anladığımı varsayarsam, (oyun teorisinin kurallarına göre) oyunu kazanamayacağım aşıkârdır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse; soruna yönelik “teknik bir çözüm” yoktur. Ben, sadece, “kazanma (*win*)” kelimesine radikal bir anlam vererek oyunu kazanabilirim. Rakibimin kafasına vurabilir veya puanları tahrif edebilirim. Benim, oyunu “kazandığım” her yol ve yöntem, sezgisel olarak anladığımız gibi, bir yönüyle, oyunun terk edilmesini içerir. (Ben, tabii ki, -oynamayı reddederek- oyunu açık bir şekilde de terk edebilirim. Bu, çoğu yetişkinin yaptığı şeydir.)

“Teknik çözümleri olmayan sorunlar” kümesinin elemanları vardır. Benim tezim şudur: Geleneksel olarak anlaşıldığı gibi, “kirlilik sorunu”, bu kümenin bir elemanıdır. Bu sorunun geleneksel olarak nasıl anlaşıldığı, biraz açıklığa kavuşturulmaya muhtaçtır. Nüfusun hızlı artışından rahatsız olan pek çok insanın, bugün keyfini çıkardıkları ayrıcalıklardan hiçbirisinden feragat etmeksizin, nüfus fazlalığının zararlarından/olumsuz yanlarından kaçınmanın bir yolunu bulmaya uğraştıklarını söylemek yanlış olmaz. Bu insanlar, denizleri ekip biçmenin veya yeni tahıl türleri/cinsleri geliştirmenin –teknolojik olarak- sorunu çözeceğini düşünüyorlar. Ben, burada, bu insanların aradıkları çözümün bulunamayacağını göstermeye uğraşıyorum. Nüfus fazlalığı sorunu, aynen üç kare oyununun kazanılmasıyla ilgili sorunda olduğu gibi, teknik bir yolla çözülemez.

Neyi En Çoğa Çıkaracağız?

Nüfus, Malthus’un dediği gibi, tabiatıyla “geometrik olarak” veya, şimdi bizim söyleyeceğimiz gibi, üstel olarak (*exponentially*) artma eğilimindedir. Sınırlı/sonlu bir dünyada, bu, dünyanın kişi başına düşen faydalarının azalmak zorunda olduğu anlamına gelir. Dünyamız sınırlı/sonlu bir dünya mıdır?

Dünyanın sonlu olduğu veya dünyanın sonlu olmadığını bilmediğimiz şeklindeki bakış açıları, makul bir savunma olarak ileri sürülebilir. Ne var ki, yakın gelecekteki teknolojilerle birlikte, gelecek birkaç kuşak içinde karşılaşmamız kaçınılmaz pratik sorunlar yönünden bakıldığında; eğer yakın bir gelecekte, dünyaya ait insan nüfusu için mevcut dünyanın sonlu olduğunu varsaymazsak, beşerî felâketleri büyük ölçüde artıracığımız açıktır. “Uzay” bir kurtuluş değildir.²

Sınırlı bir dünya, sadece sınırlı bir nüfusu destekleyebilir; dolayısıyla, nüfus büyümesi/artışı, eninde sonunda, sifıra eşit olmak zorundadır. (Sıfırın altında veya üstünde sürekli geniş dalgalanmaların olduğu durum, tartışılması gerekmeyen önemsiz bir değişke (*variant*) dir.) Bu şart sağlandığında, insanoğlunun durumu ne olacaktır? Bilhassa, Bentham’ın “en fazla sayıda insan için en fazla fayda” gayesi, gerçekleşebilir mi?

İkisi de birbirinden bağımsız iki sebepten dolayı gerçekleşmez. Birincisi teoriktir. Aynı anda iki (veya daha fazla) değişkeni en çoğa çıkarmak/maksimize etmek, matema-

2 G. Hardin. *Journal of Heredity* 50, (1959): 211. S. von Hoernor, *Science* 137 (1962), s.18.

tiksel olarak mümkün değildir. Bu durum, von Neumann ve Morgenstern³ tarafından açık bir şekilde ifade edildi; ama bu prensip, en azından D'Alembert (1717-1783)'e kadar geriye giden, kısmî diferansiyel/türevsel eşitlikler teorisinde gizlidir.

İkinci sebep, doğrudan doğruya biyolojik gerçeklerden kaynaklanmaktadır. Herhangi bir organizma, yaşamak için bir enerji kaynağına (örneğin, gıdaya) sahip olmak zorundadır. Bu enerji, sadece iki amaç için kullanılır: Hayatı devam ettirme ve çalışma/iş. İnsan için hayatın devam ettirilmesi bir günde yaklaşık bin altı yüz kilo kaloriyi (yani "hayatı devam ettirme kalorisi" (*maintenance calories*))ni gerektirir. Bir kimse-nin, sadece canlı kalmanın ötesinde yaptığı herhangi bir şey, iş olarak tanımlanacaktır; ve bu kişi, aldığı "iş kalorileri" (*work calories*) tarafından desteklenir. İş kalorileri, sadece bizim günlük konuşmamızda kastettiğimiz şeyler için kullanılmaz; iş kalorilerine, aynı zamanda, yüzme ve otomobil sürmeden müzik söyleme ve şiir yazmaya kadar, eğlence kaynağının bütün çeşitleri için de ihtiyaç duyulur. Eğer gayemiz nüfusu en çoğa çıkarmaksa, yapmak zorunda olduğumuz şey açıktır: Kişi başına iş kalorilerini mümkün olduğu kadar sifira yaklaştırmak zorundayız. Leziz yemekler yok; seyahatlere paydos; spora, müziğe, edebiyata, sanata elveda; ...vs. Bir akıl yürütmeye başvurmaksızın veya ortada bir delil olmadan, nüfusu en çoğa çıkarmanın faydaları en çoğa çıkarmadığını herkesin kabul edeceğini düşünüyorum.

Bu sonuca ulaşırken, bildik/alışıldık varsayımı yapmıştım: Sorun olan enerjinin elde edilmesidir. Atom enerjisinin ortaya çıkışı, bazılarını, bu varsayımı sorgulamaya sevk etmiştir. Ne var ki, enerjinin sınırlı/sonlu bir kaynak olduğu dikkate alındığında, nüfus artışı kaçınılmaz bir sorunu yine de beraberinde getirir. Enerjinin elde edilmesi sorunu, J. H. Fremlin'in oldukça zekice göstermiş olduğu gibi,⁴ enerjinin kaybolması (*dissipation*) sorunuyla yer değiştirir.

Optimum nüfus, o hâlde, en yüksek değerden/maksimumdan daha azdır. Optimumu tanımlamak oldukça güçtür; bildiğim kadarıyla, bugüne kadar, hiç kimse bu sorunu tamamen çözmemiştir. Kabul edilebilir ve dengeli bir çözüme ulaşma, kesinlikle, bir kuşaktan daha fazla sürecek olan, oldukça zor analitik çalışmaları –ve hatta ikna çabalarını- gerekli kılacaktır.

Bizler, kişi başına en fazla faydayı istiyoruz; ama, fayda nedir? Fayda, bir kimseye göre el değmemiş bölgelerdir; bir başkasına göre de kilometrelerce kayak yapmadır; bir kimseye göre balık avcılarının avladığı ördeklerin yaşadıkları haliçlerdir; bir başkasına göre de fabrika alanıdır. Bir faydayı diğeriyle karşılaştırma, bizim genellikle söylediğimiz gibi, imkânsızdır, çünkü faydalar, ölçülebilir şeyler değildir. Ölçülemeyenler, karşılaştırılmazlar.

Bu, teorik olarak doğru olabilir; ama, gerçek hayatta ölçülemeyenler ölçülebilir. Sadece bir değerlendirme kriterine ve ağırlık/bağıl değer verme (*weighting*) ile ilgili bir sisteme ihtiyaç duyulur. Tabiattaki kriter hayatta kalmadır (*survival*). Bir tür için küçük ve gizlenebilir olmak mı, yoksa büyük ve güçlü olmak mı daha iyidir? Tabii ayıklanma (*selection*), ölçülemeyenleri ölçmektedir. Elde edilen uzlaşma, değişkenlerin değerleri ile ilgili doğal bir ağırlık/bağıl değer vermeye bağlıdır.

3 J. von Neumann ve O. Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior* (Princeton: Princeton University Press, 1947), s. 11.

İnsan, bu süreci taklit etmektedir. Hakikaten, insanın bilinçsiz bir şekilde zaten bunu yaptığında şüphe yoktur. Ne zaman ki, gizli iradeler (kararlar) aşikâr hâle gelir; tartışmalar o zaman başlar. Yıllardır devam eden sorun, ağırlık/bağlı değer vermenin kabul edilebilir bir teorisinin ortaya konulmasıdır. İşbirliğine sayalı (*synergistic*) etkiler, lineer/doğrusal olmayan değişim ve geleceği hesaba katmadaki güçlükler, entellektüel sorunu, (prensipten) çözülemez hâle getirmese bile, güçleştirir.

Herhangi bir grup, bugün, bu pratik sorunu, sezgisel bir düzeyde bile olsa, çözmüş müdür? Basit bir gerçek, hiç kimsenin çözmediğini bize söyler: Bugün, dünyada, sıfır büyüme oranına sahip olan -ve bu oranı belli bir süre sürdürmüş olan- müreffeh bir nüfus bulunmamaktadır. Sezgisel olarak optimum noktasını belirlemiş herhangi bir insan, çok geçmeden bu düzeye ulaşacaktır. Bunu takiben, büyüme oranı sıfır olur ve o seviyede kalır.

Tabii ki, pozitif büyüme oranı, bir nüfusun optimumun altında olduğunun delili olarak alınabilir. Ne var ki, herhangi bir makul standart sayesinde görürüz ki, bugün, yeryüzündeki en hızlı büyüyen nüfuslar, (genellikle) en acınacak hâlde olanlardır. (Sabit olması gerekmeyen) bu bağlantı, bir nüfusun pozitif büyüme oranının, eninde sonunda, optimum seviyesine ulaşmak zorunda olduğunun bir delili olduğu şeklindeki iyimser varsayım konusunda şüphe uyandırmaktadır.

Bizler, pratik demografi alanında Adam Smith'in ruhunu tamamen kovana kadar, optimum nüfus büyüklüğüne yönelik çalışmalarda oldukça az bir ilerleme kaydedebiliriz. İktisadî işlerde, *Milletlerin Zenginliği* (*The Wealth of Nations*) (1776), "görünmez el"i; "sadece kendi çıkarını kollayarak işe koyulan" bir insanın, gûya "görünmez bir el yardımıyla ...kamu yararına hizmet ettiği" düşüncesini popüler hâle getirdi.⁵ Adam Smith, ve belki de onu takip edenlerden hiçbir kimse, bunun sürekli bir doğru olduğunu iddia etmedi; ama Smith, rasyonel tahlile dayalı pozitif eylemle ilişkilendirildikten sonraki baskın bir düşünce biçimine, yani bireysel olarak ulaşılan kararların, hakikaten, bütün toplum için en iyi kararlar olacağını varsayma eğilimine katkıda bulundu. Eğer bu varsayım doğruysa, bizim, bugünkü yeniden üretimdeki *laissez faire* politikamızın devamını haklılaştırır. Eğer bu varsayım doğruysa, bizler, insanların, optimum nüfusu elde etmek için bireysel doğurganlıklarını kontrol edeceklerini varsayabiliriz. Eğer bu varsayım doğru değilse, bizler, hangilerinin savunulabilir olduğunu anlamak/görmek için bireysel özgürlüklerimizi yeniden gözden geçirmeye ihtiyaç duyarız.

Bir Orta Malındaki Özgürlüğün Trajedisi

Nüfus kontrolünde görünmez elin işlemediğinin ortaya konulması, William Foster Lloyd (1794-1852) adındaki bir matematik amatörü tarafından 1833 yılında yazılan neredeyse hiç bilinmeyen bir broşürde ilk defa tasvir edilen bir senaryoda aranmalıdır.⁶ Biz, bu senaryoyu, "trajedi" kelimesini Whitehead'in kullandığı gibi kullanarak, pekâlâ "orta mallarının trajedisi" olarak nitelendirebiliriz⁷: "Dramatik trajedinin esası, mutsuz-

4 J. H. Fremlin, *New Scientist*, Sayı: 415 (1964), s. 285.

5 A. Smith, *The Wealth of Nations* (New York: Modern Library, 1937), s. 423.

6 W. F. Lloyd, *Two Lectures on the Checks to Population* (Oxford: Oxford University Press, 1833).

luk değildir; bu esas, şeylerin amansız/sürekli çalışmasının ihtişamı içinde süregelir/daima mevcut olur.” Whitehead, daha sonra, şöyle devam etmektedir: “Kaderin bu kaçınılmazlığı, insan hayatı yönünden, sadece hakikaten mutsuzluk içeren vak’aları yoluyla izah edilebilir. Çünkü, sadece önemsiz (ikinci derecede) vak’alardır ki, kaçışın faydasızlığı piyeste/oyunda aşikâr hâle getirilebilir.”

Orta mallarının trajedisi bu şekilde gelişir. Herkese açık bir mera hayal ediniz. Her çobanın mümkün olduğu kadar fazla sayıda sığırı merada otlatmaya gayret göstereceği beklenmelidir/beklenir. Böyle bir düzenleme, yüzyıllar boyunca tatminkâr ve gayet makul bir şekilde çalışabilir/iş görebilir; çünkü kabile savaşları, avlanmayı yasaklama ve hastalık, gayet güzel bir şekilde hem insanların hem de hayvanların sayısını, toprağın taşıma kapasitesinin altında tutar. Ne var ki, nihaî olarak, hesaplaşma günü, yani çok arzulanan sosyal istikrar gayesinin gerçek olduğu gün gelir. Bu noktada, orta mallarının tabiatında saklı olan mantık, sürekli olarak trajedi yaratır.

Rasyonel bir varlık olarak her bir çoban, çıkarımı en çoğa çıkarmaya uğraşır. Açık veya gizli bir şekilde, az veya çok bilinçli bir şekilde her bir çoban, “Sürüme ilâve bir hayvan eklememin bana sağlayacağı fayda nedir?” diye sorar. Bu fayda, birisi pozitif diğeri de negatif olan iki unsura sahiptir.

(1) Pozitif unsur, bir hayvan artışının bir fonksiyonudur. Çünkü çoban, ilâve hayvanın satışından elde edilen gelirlerin tamamına sahip olur; pozitif fayda, neredeyse +1’dir.

(2) Negatif unsur, sürüye katılan son hayvanın sebep olduğu ilâve aşırı otlatmanın bir fonksiyonudur. Çünkü aşırı otlatmanın etkileri, bütün çobanlar tarafından paylaşılır. Belirli bir karar alıcı çoban için negatif fayda, sadece -1’in küçük bir kısmıdır.

Bu unsuru kısmî faydalarına ilâve eden rasyonel bir çoban şu sonuca varır: Takip etmem için tek makul yol, bu sürüye başka bir hayvan daha eklemektir. Bu mantık yürütme böyle devam eder gider... Ama bu sonuç, orta mallarını paylaşan her bir ve her çoban tarafından ulaşılan bir sonuçtur. Orada trajedi olur. Her bir çoban, kendisini (sınırlı bir dünyada) sınırsız bir şekilde sürüsünü artırmaya zorlayan bir sistemin içine kısıtılır. Herkesin koşarak gittiği varış noktası/gaye, felâkettir; bu kişiler, orta mallarının serbestçe kullanılmasına inanan bir toplumda kendileri için en iyi çıkar ne ise, onun peşinde koşan insanlardır. Orta mallarının serbestçe kullanımı, herkesi iflâsa götürür.

Bazıları, bunun basmakalıp bir söz olduğunu söyleyecektir. Keşke, onların dediği doğru olsaydı! Bir anlamda, bu, binlerce yıl önce öğrenildi; ama tabii ayıklanma, psikolojik inkârla ilgili güçleri himaye eder.⁸ Birey, bireysel olarak, gerçeği inkâr etme kabiliyetinden fayda elde eder; oysa, bu bireyin bir üyesi olduğu toplum, bir bütün olarak bundan zarar görür. Eğitim, yanlış şey yapmak için varolan tabii temayülü etkisizleştirebilir; ama, nesillerin önlenemez/durdurulamaz ardıllığı/art arda gelmesi, bu bilgi tabanının sürekli taze tutulmasını gerektirir.

Leominster, Massachusetts’de birkaç yıl önce meydana gelen basit bir olay, bilginin nasıl geçici olduğunu göstermektedir. Yılbaşı alışveriş sezonu boyunca, şehir merkezlerindeki park sayaçları, plâka okumaya mani olan plâstik torbalarla kaplıydı: “Yılbaşı

7 A. N. Whitehead, *Science and the Modern World* (New York: Mentor, 1948), s. 17.

8 G. Hardin, ed., *Population, Evolution, and Birth Control* (San Francisco: Freeman, 1964), s. 56.

sonrasına kadar açmayınız. Ücretsiz park etme, belediye başkanı ve meclisinin iznine tâbidir.” Bir başka ifadeyle, şehrin ileri gelenleri, vatandaşları hâlihazırdaki kıt alan için artan talep beklentisiyle karşı karşıya bırakarak, orta malları sistemini yeniden kurum-sallaştırdı. (İstihza ile bizler, bu kimselerin, bu geriletici/yozaştırıcı kanun yüzünden kaybettikleri oylardan daha fazlasını kazandıkları konusuna şüpheyle yaklaşıyoruz.)

Orta mallarının mantığı, belki, tarımın keşfinden veya gayrimenkullerde özel mülkiyetin icadından dolayı, uzun süre, buna benzer bir şekilde anlaşılmalıdır. Ne var ki, bu mantık, sadece yeterli bir şekilde genelleştirilemeyen özel vak’alarda anlaşılır. Bugün dahi, Batı bölgelerindeki ulusal toprakları kiralayan çobanlar, kararsız bir anlayıştan başka bir tavır ortaya koymuyorlar; federal idareleri, aşırı otlatmanın erozyona ve zararlı otların hâkimiyetine sebep olduğu noktaya kadar, nüfusu artırma konusunda sürekli sıkıştırıyorlar. Aynı şekilde, dünya okyanusları, orta malları felsefesinin varlığını sürdürmesinden zarar görmeye devam etmektedir. Deniz kıyılarındaki uluslar, hâlâ otomatik olarak “denizlerin serbestçe kullanımı” sloganına sarılırlar. Bu ülkeler, “okyanusların sonu gelmez/tükenmez kaynakları”na inandığını beyan ederek, balık ve balına türleri tükenmeye yüz tutuktan sonra türleri hatırlarlar.⁹

Ulusal parklar, orta malları trajedisinin cari olduğu başka bir örneği ortaya koyar. Bugün, bu parklar, hiçbir sınırlamaya tâbi olmaksızın, herkese açıktır. Nüfus, hiçbir sınırlı olmaksızın büyüyor gibi gözüküyor; ne var ki, parkların kendisi genişlik olarak sınırlıdır –bunun istisnası Yosemite Vadisi’dir. Ziyaretçilerin parklarda aradıkları değerler, sürekli olarak erozyona uğratılmaktadır. Açıkçası, bizler, en kısa zamanda parklara orta malları muamelesi yapmaktan vazgeçmek zorundayız; veya bu parklar hiç kimse için bir değer ifade etmeyecektir.

Ne yapacağız? Birkaç seçeneğimiz vardır. Bu parkları, özel mülkiyet olarak satıp elden çıkarabiliriz; kamusal mülkiyet olarak muhafaza edebilir ancak, buralara giriş hakkını tahsis edebiliriz. Tahsis, ihale sistemi kullanılarak, zenginlik temeline dayalı olarak yapılabileceği gibi, üzerinde anlaşılmalı bazı standartlar yardımıyla tanımlanabilecek şekilde, yetenek temeline dayalı olarak da yapılabilir. Veya bu tahsis, uzun kuyrukların oluşması durumunda, ilk gelen ilk hizmeti alır şeklindeki bir idare anlayışına dayanabilir. Bu yöntemlerin hepsinin itiraz edilebilir yöntemler olduğunu düşünüyorum. Ama, bizler, bu yöntemlerden birisini seçmek veya ulusal parklar olarak nitelendirdiğimiz orta mallarının tahribine razı olmak zorundayız.

Kirlilik

Orta mallarının trajedisi, ters yönde, kirlilik sorunlarında yeniden ortaya çıkar/çıkmaktadır. Burada sorun, bir şeyi orta mallarının dışına çıkarma sorunu değildir; sorun olan, bir şeyin orta mallarının içinde değerlendirilmesidir: Kanalizasyonun veya kimyevi, radyoaktif ve sıcak atıkların suya bırakılması; zararlı ve tehlikeli dumanların havaya salınması; dikkati dağıtan, hoş olmayan reklâm işaretlerinin sürücülerin görüş sahasına yerleştirilmesi gibi. Fayda hesaplamaları, önceliklere fazlasıyla benzemektedir. Ras-

9 S. McVay, *Scientific American* 216, Sayı: 8 (1966), s. 13.

yonel insan, orta mallarına bıraktığı atıkların maliyetinin kendisine düşen payını, bu atıkları salıverme yerine arıtma durumunda ortaya çıkacak maliyetin kendisine düşen payından daha düşük bulur. Çünkü bu, herkes için doğrudur; sadece bağımsız, rasyonel, özgür girişimciler olarak davrandığımız sürece, bu durum devam eder; hepimiz, “kendi yuvamızı pisleten” bir sistemin içinde kısırlırız.

Bir mal sepeti olarak orta mallarının trajedisi, özel mülkiyet veya biçimsel olarak buna benzeyen bir şey tarafından bertaraf edilir. Ama etrafımızdaki hava ve suya kolayca çit çekilemez; öte yandan, çöplük gibi orta mallarının trajedisi, çeşitli şekillerde, örneğin zorlayıcı kanunla veya atıkları arıtmayı çöplüğe atmaya göre daha ucuz hâle getiren vergileme araçlarıyla engellenmek zorundadır. Bu sorunun çözümünde, bugüne kadar, ilk günküne göre ilerleme sağlamış değiliz. Hakikaten, yeryüzünün pozitif kaynaklarını tüketmekten bizleri caydıran belirli bir özel mülkiyet kavramımız, kirliliği artırmaktadır. Bir nehrin kenarındaki bir fabrikanın sahibi –ki, onun mülkiyeti nehrin ortasına kadar uzanır- çoğu kere, kapısının önünden akan suyu bulandırmaya yönelik tabii bir hakkının olmadığını anlamada güçlük çeker. Mülkiyeti orta malların yeni algılanmış bu yeni yönüne uyumlu hâle getirmek için, hukukun, ki her zaman çağların ötesindedir, gözden geçirilmesi ve bu çerçevede yapılacak olan düzenlemelerin hayata geçirilmesi zaruridir.

Kirlilik sorunu nüfusun bir sonucudur. Hudutta/sınırdan yaşayan yalnız bir Amerikalının atıklarını nasıl düzenlediği sorun değildi. “Akan su, her on milde bir, kendisini temizler”, dedemin bana sürekli söylediği bir ifadedi; ve bu mit (*myth*), dedem bir çocukken, neredeyse gerçekle eş anlama geliyordu. Çünkü çok fazla insan yoktu. Ne var ki, nüfus arttıkça, doğal kimyevi ve biyolojik yeniden kullanma/kullanılabilir hâle getirme (*recycling*) süreçleri, mülkiyet haklarını yeniden tanımlamayı gerektirecek bir hâle geldi.

İtidali Kanun İle Nasıl Zorunlu Hâle Getirebiliriz?

Nüfus yoğunluğunun bir fonksiyonu olarak kirlilik sorununun tahlili, ahlâkiliğin genel olarak kabul görmüş bir prensibini ortaya çıkarmaz; yani, bir kanunun ahlâkiliği, o andaki devlet sisteminin bir fonksiyonudur.¹⁰ Orta mallarını çöplük gibi kullanma, ilk başlardaki şartlarda halka/kamuya zarar vermez; çünkü halk/kamu yoktur; (oysa) bir metropoldeki aynı davranış dayanılmazdır. Yüz elli yıl önce, ovada oturan bir kimse, Amerikan bizonunu öldürebilir; akşam yemeği için sadece dilini kesebilir; hayvanın kalan kısmını atabilirdi. Bu davranış, onun için, hiçbir şekilde israf olarak görülmezdi. Bugün, sadece birkaç bin bizon kaldığı dikkate alınırsa, böyle bir davranış karşısında dehşete düşeriz.

Sırası gelmişken, bir kanunun ahlâkiliğinin bir fotoğrafla (kuş bakışı) belirlenemeyeceğini belirtmekte yarar vardır. Bir kimse, bir fili öldüren veya otluk bölgeleri ateşe veren birisinin başkalarına zarar verip vermediğini bilemez; bilmesi için, öldürme ve yakma eylemini gerçekleştiren kimsenin eylemini gerçekleştirdiği sistemi tamamiyle bilmesi gerekir. Eski bir Çinli, “Bir resim, binlerce kelimeye değer” demişti; ama bu

10 J. Fletcher, *Situation Ethics* (Philadelphia: Westminster, 1966).

resmi anlatmak için on binlerce kelimeye başvurmak gerekebilir (yani bir kanunu, muteber kılmak için on binlerce kelimeye ihtiyaç duyulabilir). Bu, çevrecilerin olduğu kadar, genel olarak fotografik kesit yoluyla başkalarını ikna etmeye uğraşan reformcuların kullandığı yöntemdir. Ama bir iddianın esası, resmedilemez; -kelimelerle- rasyonel bir şekilde ortaya konulması zaruridir.

Ahlâkîliğin sisteme duyarlı olması, geçmişteki pek çok etik düzenleyicinin (*codifiers*) dikkatini başka yöne çekti. “Yapmayacaksın/etmeyeceksin!..”, belirli durumlara müsamaha göstermeyen geleneksel etik direktiflerin şeklidir. Toplumumuzun kanunları, eski etik’in kalıplarını takip eder ve dolayısıyla, karmaşık, kalabalık ve değişebilir bir dünyayı idare etmeye pek de uygun değildir. Kaçınılmaz çözümümüz, idare hukukuyla yazılı kanuna ilâve yapmaktır. Çünkü, pratik olarak, çöpleri arka bahçede yakmak veya egzoz kontrolü yapılmadan otomobil kullanmak için güvenli olan tüm şartları önceden belirleyip yazılı hukuka dahil etmek imkânsızdır dolayısıyla, kanunla, detayları bürokrasiye bırakırız. Sonuç, idare hukukudur; bu da, haklı olarak, eski bir gerekçeden, –*Quis custodiet ipsos custodes?*- bekçileri kim gözetler endişesinden dolayı, korku yaratır. John Adams, “İnsanları değil kanunların idaresi”ne sahip olmak zorundayız, dedi. Bütün sistemlerdeki kanunların ahlâkîliğini değerlendirmeye uğraşan bürokratlar, garip/görülmedik bir şekilde, kanunların değil de insanların idaresini beraberinde getiren rüşvetçiliğe meyyaldır.

Yasaklama, yasama faaliyetine girişmek için kolaydır; ne var ki, (kanunlar, zorunlu olarak uygulamaya konulmasa da) itidali/ölçülülüğü nasıl kanun ile zorunlu hâle getiririz? Deneyim, bunun, en iyi idare hukukunun aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Eğer bekçileri gözetleme duygusunun idare hukukunu kullanmayı imkânsız hâle getirdiğini varsayarsak, zorunlu olarak imkânları sınırlandırırız. Bu ibareyi, daha ziyade, kaçınamayacağımız korku verici tehlikelerin sürekli hatırlatıcısı olarak akılda tutmalıyız. Bizi bekleyen büyük zorluk, emanetçileri/bekçileri dürüst tutmak için ihtiyaç duyulan düzeltici geri beslemeleri (*feedbacks*) bulmaktadır/icat etmektedir. Hem emanetçilerin/bekçilerin hem de düzeltici geri beslemelerin ihtiyaç duyulan otoritelerini meşrulaştırmanın yollarını bulmak zorundayız.

Üreme Özgürlüğü Tahammül Edilemezdir

Orta mallarının trajedisi, nüfus sorunlarında başka bir şekilde kendisini gösterir. Sadece “it iti yer” prensibi tarafından yönetilen bir dünyada -eğer hakikaten böyle bir dünya olsaydı dahi- bir ailenin sahip olduğu çocukların sayısı, kamusal bir sorun olmayacaktı. Bol bol çocuk yapan ebeveynler, daha az sayıda torun bırakacaklardı. Fazla bırakamayacaklardı; çünkü, çocuklarıyla yeteri ölçüde ilgilenemeyeceklerdi. David Lack ve diğerleri, böyle bir negatif geri beslemenin delil oluşturabilecek şekilde kuşların doğurganlığını kontrol ettiğini bulmuşlardır.¹¹ Ne var ki, insanlar, kuş değildir ve en azından binlerce yıldır onlar gibi eylemde bulunmamışlardır.

Eğer her bir aile, sadece kendi kaynaklarına bağlı olsaydı; eğer tedbirsiz ailelerin çocukları ölüme terk edilseydi; eğer, örneğin, aşırı üremenin “ceza”sı hücre zincirlerine

11 D. Lack, *The Natural Regulation of Animal Numbers* (Oxford: Clarendon Press, 1954).

yönelik olsaydı; -bu durumda- ailelerin üremesini kontrol etmede kamusal bir yarar olmayacaktı. Oysa toplumumuz, refah devletine derinden bağlıdır¹²; ve dolayısıyla, orta malları trajedisinin başka bir yönüyle/yüzüyle karşı karşıya kalmaktadır.

Bir refah devletinde, aşırı üremeyi genişlemelerini/büyümelerini güvence altına almaya yönelik bir politika olarak kabul eden belli bir aileyle, dinle, ırkla veya sınıfla (veyahut da ayırt edilebilir ve birbirine sıkı sıkıya bağlı herhangi bir grupla) nasıl ilgileneceğiz?¹³ Doğan herkesin orta mallarında eşit bir hakka sahip olduğu inancı ile üreme özgürlüğü kavramını bir arada düşünmek, dünyayı trajik bir eylem biçiminin içine hapsetmektedir.

Maalesef, bu, tam da Birleşmiş Milletler (BM) tarafından takip edilen bir eylem biçimidir. 1967 yılının sonunda, yaklaşık otuz ülke şu konuda anlaştı: "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, aileyi toplumun tabii ve esaslı bir parçası/birimi olarak tanımlamaktadır. Buna göre; ailenin genişliğiyle ilgili herhangi bir tercih ve karar, kesinlikle ailenin kendisine ait olmak zorundadır; ve böyle bir tercih ve karar, başka birisi tarafından verilemez."¹⁴

Bu hakkın geçerliliğini kategorik olarak reddetmeye kalkışmak zordur. Bu hakkı inkâr ederek bir kimse, kendisini, 17. yüzyıldaki büyücülerin varlığını inkâr eden Salem, Massachusetts'de iskân eden birisi kadar huzursuz hisseder; çünkü bugün, liberal çevrelerde, tabu gibi bir şey, BM'nin eleştirilmesine mani olur. Onlarda, BM'nin "son ve güzel umudumuz" olduğu, suçu onda bulmamamız gerektiği şeklinde bir duygu vardır. Fanatik muhafazakârların (*archconservatives*) ekmeğine yağ sürmemeliyiz. Yine de, Robert Louis'in dediğini unutmayalım: "Arkadaşlar tarafından gizlenen gerçek, düşmanın en iyi silâhıdır." Eğer bizler, gerçeği seviyorsak, BM tarafından kabul edilmiş olsa bile, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin geçerliliğini açık bir şekilde inkâr etmek zorundayız. Ayrıca, aynı trajik ideali kabul etmede/benimsemeye BM'in izlediği yol ve yöntemlerin hatasını görmek için, Plânlı Ebeveynlik-Dünya Nüfusuna (*Planned Parenthood-World Population*) ulaşmaya yönelik çabasında, Kingsley Davis'e¹⁵ katılmalıyız.

Vicdan Kendi Kendisini Yok ediyor

Vicdana başvurarak uzun vadede insanoğlunun üremesini/çoğalmasını kontrol edeceğimizi düşünmek yanlışır. Charles Galton Darwin, dedesinin büyük kitabının 100. yılı üzerine yaptığı konuşmada bu noktaya dikkat çekti. Onun iddiası, açıktır ve Darwinyendir.

İnsanlar farklı farklıdır. Üremeyi sınırlandırmaya başvurulmasıyla birlikte, bazı insanlar, şüphesiz, başka şeylere başvurmak yerine bahaneye başvurur. Çok sayıda çocuğu olanlar, hassas vicdanlılara göre, gelecek neslin daha büyük bir kısmını meydana getireceklerdir. İki grup arasındaki farklılıklar nesilden nesle artacaktır.

12 H. Girvetz, *From Wealth to Welfare* (Stanford: Stanford University Press, 1950).

13 G. Hardin, *Perspectives in Biology and Medicine* 6 (1963), s. 366.

14 U. Thant, *International Planned Parenthood News*, Sayı: 168 (1968), s. 3.

15 K. Davis, *Science* 158 (1967), s. 730.

16 S. Tax, ed., *Evolution After Darwin*, II. Cilt, (Chicago: University of Chicago Press, 1960), s. 469.

C. G. Darwin'in kelimeleriyle ifade edelim: "Çocuk yapabilme içgüdüsünü bu şekilde geliştirmek için yüzlerce yılın geçeceği pekâlâ söylenebilir. Ne var ki, böyle bir gelişme olmuş olsaydı bile, doğa öcünü almış olacak; vicdanının sesini dinleyen insanlar, çocuk yapma içgüdüsüne sahip olanlarla yer değiştirmiş olacaktı."¹⁶

Bu iddia, vicdana veya çocuk isteğinin kalıtsal olduğunu –ama buradaki kalıtsallığın yalnızca oldukça genel dış görünüş anlamında bir kalıtsallık olduğunu- varsayar. Bu tutum tohum hücreler yoluyla ister devredilmiş olsun isterse olmasın, sonuç aynı olacaktır. (Eğer bir kimse, birincisinde olduğu gibi, ikinci ihtimali de inkâr ederse, o hâlde, eğitimin gayesi nedir?) Bu iddia, burada, nüfus sorunu çerçevesinde ifade edilmiştir; ama toplumun, -vicdanı sayesinde- genel yarar düşüncesiyle kendisini alıkoymasına için bir orta malını sömüren bir bireyden ricada bulunduğu örneklerde olduğu gibi, başka örneklere de uygulanır. Böyle bir yola başvurmak, vicdanın yarıştan elenmesine sebep olan eleyici (*selective*) bir sistemi kurmak demektir.

Vicdanın Patojenik Etkileri

Vicdana başvurmanın uzun vadeli dezavantajı, onu mahkûm etmek için yeterli olmamıştır ama vicdana başvurma, kısa vadeli ciddi dezavantajlara da sahiptir. Eğer bir orta malını sömüren bir kimseye "vicdan adına" bu sömürüye son vermesini istersek, ona ne söyleriz? Bu kimse neye kulak asar? Bir kimse, sadece şu an değil, gecenin bir saatinde, örneğin uykusunun ortasında, sadece bizim söylediğimiz kelimeleri değil, farkında olmadan vermiş olduğumuz sözlü iletişimin dışındaki ipuçlarını da düşünmez mi? Er veya geç, farkında olarak veya olmayarak, bu kimse, iki tane ileti aldığını ve bunların birbiriyle çeliştiğini algılar: (1) (Niyet edilen iletişim) "eğer bizim istediğimizi yapmazsan, seni, açık bir şekilde sorumlu bir vatandaş gibi davranmadığın için mahkûm edeceğiz"; (2) (niyet edilmemiş iletişim) "eğer bizim istediğimiz gibi davranırsan, bizim dışımızdakiler orta mallarını sömürürken, bunu yapmaktan uzak durabildiğin için seni budala bularak zımnen mahkûm edeceğiz."

O hâlde, herkes, Bateson'un "iki arada bir derede kalma (*double bind*)" olarak adlandırmış olduğu şeye takılıp kalır. Bateson ve birlikte çalıştığı kimseler, şizofreninin meydana gelmesinde önemli bir etken faktör olarak mütalâa etmek için, "iki arada bir derede kalma"nın makul bir örnek olduğunu ortaya koymuşlardır.¹⁷ İki arada bir derede kalma, her zaman bu ölçüde zarar verici olmayabilir, ama bu duruma maruz kalan kimselerin zihinsel sağlığını her zaman tehlikeye düşürür. "Kötü bir vicdan", Nietzsche'nin dediğini gibi, "bir hastalık türüdür".

Başkalarındaki (bir) vicdanı hatırlamak, denetim alanını legal/hukukî sınırlarının ötesine taşımak isteyen bir kimseyi ayartıyor. En yüksek düzeydeki liderler, bu ayartmaya mağlup olurlar. Geçmiş kuşakta, sendikalardan yüksek ücretlerle ilgili taleplerini gönüllü olarak düşürmeleri veya çelik üreten şirketlerin fiyat tarifeleriyle ilgili genelgelere gönüllü olarak saygı göstermeleri konularında başarısızlığa uğramış bir devlet başkanı olmuş mudur? Ben böyle bir devlet başkanı hatırlamıyorum. Bu tür durumlarda kullanı-

¹⁷ G. Bateson, D. D. Jackson, J. Haley ve J. Weakland, *Behavioral Science* 1, (1956), s. 251.

lan retorik, ortak hareket etmeyenlerde suçluluk duygusu yaratmaya yönelik olarak tasarlanır.

Yüzyıllardır, hiçbir delil olmaksızın, suçluluğun medeni bir hayatın değerli, belki de kaçınılmaz/vazgeçilmez, bir parçası olduğu kabul edildi. Şimdi, Freudyen sonrası dünyada, bundan şüphe duyarız.

Paul Goodman, şunları söylerken, modern bir bakış açısını ortaya koyar: “Ne zeka, politika ne de merhamet; hiçbir iyi, bugüne kadar suçluluk duygusundan kaynaklanmamıştır/ortaya çıkmamıştır. Suçlu, objeyi/nesneyi değil, sadece kendisini, hatta kendi menfaatlerini değil, -anlamalı olabilecek olan- endişelerini dikkate alır.”¹⁸

Bir kimsenin, endişenin sonuçlarını görmek için profesyonel bir psikiyatrist olması zorunlu değildir. Batı dünyasında bizler, kısmen yasaklayıcı konularla sürdürülmüş olan korkunç iki yüzyıldan/Eros [Eski Yunan’da aşk tanrısı] un Uzun Karanlık Çağları’ndan daha yeni çıkıyoruz; ama, belki de bunu eğitimin endişe yaratan mekanizmaları sayesinde daha etkin bir şekilde yapıyoruz. Alex Comfort, *Endişe Yaratanlar (The Anxiety Makers)*¹⁹ adlı kitabında bu hikâyeyi çok güzel ortaya koyuyor; bu kitapta ortaya konan hoş hikâyeler, bundan ibaret de değildir.

Delil bulmak zor olduğu için, bizler, endişenin sonuçlarının, belli bakış açılarından bakıldığında, bazen arzu edilebilir sonuçlar olabildiğini bile kabul edebiliriz. Sormamız gereken daha kapsamlı soru şudur: Bir politika sorunu olarak; (niyet edilmese de) yönelimi psikolojik olarak patojenik olan bir tekniğin kullanımını da desteklemeli miyiz? Günümüzün sorumlu ebeveynlerinden çok şey duyuyoruz; bu durumu ifade eden kelimelerden oluşan bir ibare, doğum kontrolüne kendisini adanmış bazı organizasyonların isimlerinde bir araya getirilmektedir. Bazı insanlar, ülkenin (dünyanın) üreyenlerine/çocuk sahibi olanlarına sorumluluk aşılama için yoğun propaganda kampanyalarını önermiştir. Ama vicdan kelimesinin anlamı nedir? Hatırı sayılır ölçüde cezalandırmaların olmadığı bir durumda, sorumluluk kelimesini kullandığımız zaman, bir orta malının kullanımında özgür olan bir insanı kendi menfaatlerine karşı hareket etmesi için yıldırılmış oluyor muyuz? Sorumluluk, hatırı sayılır ölçüde karşılıksız bir şey için sözlü bir kalıp; hiçbir şey elde etmemek için yapılan bir çabadır/girişimdir.

Eğer sorumluluk kelimesi mutlaka kullanılacaksa, bu kelimenin anlamının Charles Frankel’in onu kullandığı gibi²⁰ olması gerektiğini düşünüyorum: “Sorumluluk”, der bu filozof, “kat’î sosyal düzenlemelerin bir ürünüdür”. Frankel’in –propaganda değil desosyal düzenlemeler istediğine dikkat ediniz.

Karşılıklı Olarak Üzerinde Anlaşılmış Müşterek Zorlama

Sorumluluk yaratan sosyal düzenlemeler, bir tür zorlama yaratan düzenlemelerdir. Banka soymayı dikkate alınız. Bir bankadan para alan/çalan kimse, sanki banka bir orta malıymış gibi eylemde bulunur. Böyle bir eylemi nasıl önleriz? Açıkçası, sadece bu

18 P. Goodman, *New York Review of Books* 10, Sayı: 8 (23 Mayıs 1968), s. 22.

19 A. Comfort, *The Anxiety Makers* (London: Nelson, 1967).

20 C. Frankel, *The Case for Modern Man* (New York: Harper and Row, 1955), s. 203.

kimseye sözlü olarak sorumluluğunu hatırlatıp bu kimsenin davranışını kontrol etmeye uğraşarak bu eylemi önleyemeyiz. Propagandaya güvenmek yerine, Frankel'in kılavuzunu takip ederek bir bankanın bir orta malı olmadığına ısrar ederiz; bankayı orta malı olmaktan alıkoyacak kat'î sosyal düzenlemeleri ararız. Bu sebeple, soygunculuk yapanların özgürlüğüne tecavüz etmemizi, ne inkâr ederiz ne de bundan esef duyarız.

Banka soymanın ahlâkiliğini, açıkçası, anlamak kolaydır zira, bu etkinliğin tamamen yasaklanmasını kabul ederiz. İstisna gözetmeksizin, "Bankaları soymayacaksınız!"ı söylemeyi istiyoruz. Ama itidal/ölçülülük de zorla(ma) ile yaratılabilir. Vergilendirme, güzel bir zorlayıcı araçtır. Şehir merkezlerinde park yapanları park alanını kullanmada itidalli davranmaya sevk etmek için, kısa süreli yapılan parklar için park sayaçları; daha uzun süreli yapılan parklar için trafik cezaları belirleriz. Gerçekte, bir vatandaşı istediği kadar uzun bir süre park yapmaktan menetmeye ihtiyacımız yoktur; ihtiyacımız olan tek şey, bu vatandaşın park etmesinin karşılığını artan bir şekilde pahalılaştırmaktır. Yasaklama yoktur ama bizim ona teklif ettiğimiz seçenekler, dikkatli bir şekilde tarafgir seçeneklerdir. Madison Bulvarı'nda yaşayan bir kimse bu ikna yöntemini eleştirebilir; ben, zorlama kelimesini daha geniş anlamda kullanmayı tercih ederim.

Zorlama, şimdilerde pek çok liberal için hoş olmayan bir kelimedir; ama ilânihaye böyle olması gerekmez. Küfürlerde olduğu gibi, bu kelimenin nahoşluğu, akla müracaat edilerek giderilebilir; mazeret göstermeden veya sıkılmadan, bıkmadan usanmadan bunun üzerinde durulabilir. Pek çok kimse için zorlama kelimesi, soğuk ve sorumsuz bürokratların keyfî kararlarını ima eder, ama bu, kelimenin anlamının zorunlu bir parçası değildir. Benim önerdiğim tek zorlama türü, müşterek zorlama (*mutual coercion*), yani (zorlamadan) etkilenen/etkilenmiş insanların çoğunluğunun karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya vardıkları bir zorlamadır.

Zorlama için karşılıklı olarak anlaşmışımızı söylemek, bundan hoşnut olmamız veya hut da ondan hoşnutmuşuz gibi davranmamız gerektiğini söylemek değildir. Vergilerden kim hoşlanır? Hepimiz vergilerden şikâyet eder dururuz. Ama zorunlu vergileri kabul ederiz çünkü zorunlu vergilerin vicdansızları kayıracağını fark ederiz. Orta mallarının korkusundan kaçmak için vergileri ve diğer zorlayıcı araçları kurumsallaştırır ve (hormurdanarak da olsa) destekleriz.

Orta mallarına yönelik bir alternatifin, tercih etmek için mükemmel bir şekilde âdil olan bir alternatif olmasına gerek yoktur. Gayrimenkul ve diğer maddî mallarda bizim seçmiş olduğumuz alternatif, hukukî mirasla birlikte özel mülkiyet kurumudur. Bu sistem mükemmel bir şekilde âdil midir? Genetik olarak eğitilmiş bir biyolog olarak ben, bu kurumun âdil olduğunu kabul etmiyorum. Bana, eğer bireysel mirasta mutlaka farklılıklar olacaksa; hukukî zilyetliğin (*possession*) biyolojik kalıtımla/irsî vasıfla mükemmel bir şekilde korelasyona/ilişkiye sahip olması gerekiyor yani mülkiyet ve gücün bekçileri olmaya biyolojik olarak daha uygun olanların hukukî olarak daha fazla mirasa sahip olması gerekiyor gibi gözüküyor. Ama genetik yeni gen/çapraz gen oluşturma, hukukî mirasla ilgili kanunlarımızda gizli "tıpkı babasına çekmiş" öğretisini sürekli olarak boşa çıkarır/gülünç düşürür. Ahmak birisi, milyonlarca lira miras elde edebilir; ve emanette tutulan bir mülk onun mülkünü aynen muhafaza edebilir. Bizler, özel mülkiyetle ilgili hukukî sistemimizin adaletsiz olduğunu kabul etmek zorundayız –ama, buna

tahammül ederiz. çünkü, şu an itibariyle, başka bir kimsenin bundan daha iyi bir sistem icat etmiş olduğuna ikna olmuş değiliz. Orta mallarının alternatifini tasavvur etmek, çok korkunç bir şeydir. Adaletsizlik toptan yıkıma/felâkete tercih edilebilir.

Bu, reform ve bir çifte standart tarafından düşüncesiz bir şekilde idare edilen statüko (*status quo*) arasındaki savaşın/mücadelenin hususiyetlerinden birisidir. Ne zaman ki, bir reform önlemi önerilir; reformun muhalifleri, zafer kazanmış bir şekilde onda bir kusur keşfettikleri zaman, bu reform önerisine çoğu kere mani olunur. Kingsley Davis'in işaret etmiş olduğu gibi;²¹ statükonun sadık kulları, bazen, tarihî gerçeğin aksine, oybirliğine dayalı bir anlaşma olmaksızın bir reformun mümkün olmadığını ima ederler. Anlayabildiğim kadarıyla, önerilen reformların otomatik (olarak) reddi, iki bilinçsiz varsayımdan birisine dayandırılır: (1) Statüko, mükemmeldir; veya (2) karşı karşıya olduğumuz tercih, reform ile eylemsizlik arasındadır; eğer önerilen reform mükemmel değilse, mükemmel bir öneriyi beklerken, galiba, hiçbir eylemde bulunmamamız gerekir.

Ne var ki, hiçbir şey yapmadan duramayız. Binlerce yıldır yapmış olduğumuz şey de eylemdir. Bu eylemler, gayriahlâkî şeyleri de beraberinde getirir. Statükonun eylem olduğunun bir kez farkına vardığımızda, o zaman, statükonun keşfedilebilir avantajları ve dezavantajlarıyla önerilen reformun avantajları ve dezavantajlarını, deneyim yoksunluğumuzu olabildiğince gözardı ederek karşılaştırabiliriz. Böyle bir karşılaştırmaya dayalı olarak, sadece mükemmel sistemlerin hoş görülebilir olduğu şeklindeki işe yaramayan bir varsayımı içermeyecek rasyonel bir karar alabiliriz.

Acil İhtiyacın Teşhisi

İnsan nüfusu problemleriyle ilgili bu tahlilin en basit özeti belki şudur: Orta malları, mutlaka savunulacaksa, sadece düşük nüfus yoğunluğu şartlarında savunulabilir. İnsan nüfusu arttıkça, orta mallarının değişik yönleri sırayla terk edilmek zorunda kalınmıştır.

Birincisi, tarım alanlarını çevirerek ve avlanma ile balık tutma alanlarını sınırlandırarak, gıda teminindeki orta mallarını terk ettik. Bu sınırla(ndır)malar, dünyanın her tarafında bugün bile hâlâ tamamlanmış değildir.

İkincisi, biraz daha sonraki bir dönemde, atıkları bertaraf etme alanı olarak kullandığımız orta mallarının terk edilmiş olduğunu gördük. Ev için lâğım pisliğinin bertaraf edilmesi üzerine getirilen sınırlandırmalar, Batı dünyasında yaygın bir şekilde kabul edilmektedir; hâlen otomobiller, fabrikalar, böcek spreyleri, gübreleme işlemleri ve atom enerjisi tesisleri tarafından kirletilen orta mallarını sona erdirmeye uğraşıyoruz.

Yine de, daha iptidaî/gelişmemiş bir durumda, orta mallarının zararlarını fark etmemiz memnuniyet vericidir. Kamusal ortamda ses dalgalarının yayılmasının üzerinde neredeyse hiçbir sınırla(ndır)ma yoktur. Alışveriş yapan/çarşıya çıkan halk, rızası olmaksızın, itinasız/savruk müzik parçaları tarafından taciz edilmektedir. Hükümetimiz, bir sahilden diğer sahile yolcularını üç saat daha hızlı taşıyacak süpersonik (sesten daha hızlı gidebilen) taşıma aracı icat etmek için milyonlarca dolar harcamıştır; oysa bu araç, taşıdığı her bir insan için elli bin insanı rahatsız edecektir. Reklâmcılar, radyo ve televiz-

21 J. D. Roslansky, *Genetics and the Future of Man* (New York: Appleton-Century-Crofts, 1966), s. 177.

yon yayın organlarını anlaşılmasız hâle getirirler ve seyahat edenlerin bakış açılarını kirlendirirler. Eğlence konularındaki orta mallarını ortadan kaldırmak için katetmemiz gereken daha çok yolumuz var. Bu, püriten [ahlâk ve din hususunda çok titiz] mirasımızın bize günah bir şey olarak haz veya erdemin bir işareti olarak elem veren (yani, reklâm kirliliği) bir bakış açısını sağlamasından dolayı mı böyledir?

Orta mallarının her yeni kuşatması, bir kimsenin kişisel özgürlüğünün ihlâlini içerir. Uzak geçmişte yapılan ihlâller, kabul görmektedir; zira, hiçbir çağdaş, bu ihlâllerden kaynaklanan bir kayıptan dolayı yakınmamaktadır. Bizim titizlikle karşı çıktığımız şey, yeni önerilen ihlâllerdir; ortalık, "hak" ve "özgürlük" çılgınlıklarından geçilmiyor. Ama, özgürlük ne anlama geliyor? İnsanlar, hırsızlığa yönelik kanunları çıkarma konusunda karşılıklı olarak anlaşmışlardır, insanoğlu daha özgür hâle geldi; en azından varolan durum muhafaza edildi. Orta malları mantığına hapsedilen bireyler, sadece evrensel bir felâkete/yıkıma sebep olmak için özgürdür; bu insanlar, karşılıklı/müşterek zorlamanın önemini bir kez anladıklarında, başka amaçları takip etmek için özgür hâle gelirler. "Özgürlük, acil ihtiyacın teşhisidir" diyen kimsenin Hegel olduğuna inanıyorum.

Şimdilerde teşhis etmek zorunda olduğumuz acil ihtiyacın en önemli yönü, üremedeki orta mallarının terk edilmesiyle ilgili zorunluluktur. Hiçbir teknik çözüm, aşırı nüfusun beraberinde getireceği elemlerden bizi kurtaramaz. Üreme özgürlüğü, bizi tamamen felâkete götürecektir. Bugün, sert tedbirlerden kaçınmak için, birçoğumuz vicdanlı ve sorumlu ebeveynliğin propagandasını yapmak için ayartıyoruz. Bu ayartmaya karşı durulması zorunludur; çünkü bağımsız bir şekilde eylemde bulunan vicdanlara müracaat etmek, uzun vadede bütün vicdanların kaybolması ve kısa vadede endişede bir artış için bir seçim yapmak demektir.

Muhafaza edebildiğimiz ve eğitebildiğimiz/öğretebildiğimiz yegâne yol, başka ve daha değerli özgürlüklerimiz için üreme özgürlüğümüzden feragat etmek ve bunu da en kısa zamanda yapmaktır. "Özgürlük, acil ihtiyacın teşhis edilmesidir" -ve bu, üreme özgürlüğünü terk etme zorunluluğunu herkese göstermek için eğitimin görevidir. Sadece böyle yapılırsa, orta mallarının trajedisinin bu yönüne bir son verebiliriz.

* "The Tragedy of the Commons", *Science* 162, (1968), s. 1243-1248.